

Эргешали кызы Айчүрөк, Асипова А.Н.

**ӨСПҮРҮМ КУРАКТАГЫ ОКУУЧУЛАРДЫ КӨП МАДАНИЯТТУУЛУККА
ТАРБИЯЛОО БОЮНЧА ЖҮРГҮЗҮЛГӨН ЭКСПЕРИМЕНТТИК
ИЗИЛДӨӨ ИШТЕРИНИН НАТЫЙЖАЛАРЫ**

Эргешали кызы Айчүрөк, Асипова А.Н.

**РЕЗУЛЬТАТЫ РАБОТ ПРОВЕДЕННЫХ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ В ВОСПИТАНИИ ПОЛИКУЛЬТУРНОСТИ
УЧЕНИКОВ ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА**

Ergeshali kyzy Aichurok, A.N. Asipova

**THE RESULTS OF EXPERIMENTAL WORK
STUDIES IN THE EDUCATION OF MULTICULTURALISM
IN ADOLESCENT STUDENTS IN THE AGE**

УДК: 370.153.1 (045)

Макалада өспүрүм курактагы окуучуларды көп маданияттуулукка тарбиялоо үчүн жүргүзүлүүчү эксперименттик тажрыйба иштеринин критерийлери, көрсөткүчтөрү жана жүргүзүлгөн тажрыйбалык иштердин натыйжалары жөнүндөгү маалыматтар баяндалды.

Негизги сөздөр: көп маданияттуулук, критерий, көрсөткүч, натыйжа, өспүрүм курак, эксперимент, эксперименттик тайпа, текшерүүчү тайпа, көп түрдүүлүк, башка маданият.

В статье рассмотрены результаты, показатели и критерии проведенных исследовательских экспериментов в воспитании поликультурности учеников подросткового возраста.

Ключевые слова: поликультурность, критерий, показатель, результат, подростковый возраст, эксперимент, экспериментальная группа, контрольная группа, многообразие, другая культура.

The article considers the results, indicators and criteria of the conducted research experiments in the education of the multiculturalism of adolescents.

Key words: multiculturalism, criterion, indicator, result, adolescence, experiment, experimental group, control group, diversity, other culture.

Илимде белгилүү болгондой, кайсы бир процессин, аткарылып жаткан иштин натыйжалуулугун аныктоо үчүн изилденип жаткан объектке жараша анын белгилүү ченем бирдиги тандалат. Бул изилдөө ишибизде ченем бирдиги катары критерий түшүнүгү тандалган.

П.А. Бакланов критерийлердин иштелип чыгуусунда эсепке алынуучу төмөнкү талаптарды көрсөтөт:

а) окутуу процессинде колдонулган формалар жана методдор окуучунун талаптарын жана кызыкчылыктарын чагылдыруусу керек;

б) критерийлердин мазмуну – тиги же бул касиеттин жалпылаштырылган көрсөткүчтөрү экендиги;

в) критерийлерге таянуудан келип чыккан экспериментке чейинки жана андан кийинки натыйжалар [2].

Көп маданияттуулукка тарбиялоонун натыйжаларын аныктоо иштелип чыккан критерийлер окуучунун интеллектуалдык жана анын жеке мүнөзүндөгү социалдык жүрүш-турушуна байланыштуу касиеттеринин көрсөткүчү десе болот. Алар окуучулардын көп маданияттуулугун калыптандырууда же оңдоп-түзөөдө колдонулат.

Бул изилдөөнүн эффективдүүлүгүн аныктоодо, жогоруда айтылган талаптарды эске алуу менен, бул тармакта жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө, түрдүү (Ф.Н. Зиятдинова, С.В. Рыкова) “билим берүү”, “өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүү” түшүнүгүнүн, изилденип жаткан көрүнүштүн мазмунуна таянып, атайын критерийлер жана аларга ылайык өспүрүмдөргө мүнөздүү көп маданияттуулукту аныктоо көрсөткүчтөрү иштелип чыкты (1-таблица).

Бул критерийлерди жалпылаштырып көрсөткүч катары алсак, англис тилин окутуу процессинде өспүрүмдөрдү көп маданияттуулукка тарбиялоонун натыйжасын аныктоого болот.

Изилдөөнүн аягында өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүү боюнча моделинин англис тили окутуу программага киргизүү боюнча жүргүзүлгөн тажрыйбанын натыйжаларын жана эксперименттин иш жүзүндө аныктоо этабынан бери окуучуларда кандай өзгөрүүлөр пайда болгонун аныкташ үчүн окуу жылынын аягында ЭТ жана ТТ окуучуларга кайрадан текшерүүчү тажрыйбалык иш жүргүзүлдү.

Калыптандыруучу эксперименттен кийин жүргүзүлгөн комплекстүү диагностика өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүүнүн эффективдүүлүгүн аныктоого жардам берди. Эксперименталдык иштин жүргүзүү процессинде сапаттык анализ салыштырмалуу чектелүү болгондуктан, текшерүүдө жүргүзүлгөн диагностикада тек гана көрсөткүчтөрдү эсепке алууну туура көрдүк. Бул иш аныктоо жана текшерүү этаптарынан чыккан натыйжаларын салыштыруу аркылуу жүргүзүлдү.

Изилдөө көрсөткөндөй, ЭТда жогорку деңгээл менен окуучулардын саны көбөйдү. Бул окуучулардын башка маданияттардын өзгөчөлүктөрүнө баалуу

мамиле кылып баштаганын көрсөтөт: жогорку деңгээл 3,5ке көбөйдү. Ушундай абал ТТда да байкалды: жогорку деңгээл 2,5ке көтөрүлдү. Бул абал төмөнкү түрдө түшүндүрүлөт: окуу процессинин аягында өспүрүмдөрдүн таанып билүү билгичтиктеринин өнүгүшү, айлана-чөйрөгө мамилелеринин өзгөрүшү байкалды.

Бул өзгөрүүлөр англис тили боюнча жалпы билим берүү программасынын кошумча блогунун эффективдүү болгонун көрсөттү. ТТда көп маданияттуу

билим берүүгө басым жасалбаган жалпы билим берүү программасынын негизинде окутуу иши жүргүзүлгөнүнө карабастан жакшы натыйжалар пайда болду.

Башка маданияттардын өкүлдөрү менен баарлашууга даяр болуу көрсөтүчү боюнча эки тайпада тең ЭТ жана ТТда өнүгүш байкалды. Бул болсо төмөнкүчө түшүндүрүлөт.

1-таблица

Текшерүү этабында ЭТ жана ТТ окуучулардын башка маданияттардын өкүлдөрү менен баарлашууга даяр болуу деңгээли.

Тайпалар	Деңгээлдер	Критерийлер (%) менен		
		Башка маданияттардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билими, баарлашууга умтулуусу (№1,7- суроо)	Түрдүү маданияттардын өзгөчөлүктөрүнө позитивдүү мамиле кылуу (№3,5,6-суроо)	Башка маданияттардын өкүлдөрү менен мамиле түзүү боюнча билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ болуу (№2,4-суроо)
Эксперименттик тайпа	Төмөн	4	5	3
	Орто	6	6	5
	Жогору	20	19	22
Текшерүүчү тайпа	Төмөн	8	7	9
	Орто	12	13	12
	Жогору	10	10	9

Чет тилди үйрөнүү процессинде колдонулган модель, атайын билим программасы окуучулардын чет элдик маданиятка карата мамиленин өзгөрүүсүнө таасир тийгизет. ЭТда чет тилди окутууда көп маданияттуу билим берүү атайын мазмун менен толукталган. Бул болсо өспүрүмдөрдүн билимин бир топко тереңдетүүгө жана жеке мамилесин өздөштүрүүгө өбөлгө түздү.

“Мектеп окуучуларын көп маданияттуулукка тарбиялоо” – деген кошумча билим берүү программасы окуучулардын башка маданияттардын өкүлдөрүнө толеранттуу мамиле жасоого эффективдүү түрдө таасир берүү менен жакшы натыйжаларга жетишүүгө негиз болду.

Көп маданияттуу билим берүү программасынын негизинде окутуу жүргүзүлгөндөн кийин окуучулардын чет өлкөнүн маданияты жөнүндө билиминин өнүккөндүгүн аныкташ үчүн кайрадан автордук тест жүргүзүлдү.

Мисалы: Великобританиянын фольклору, майрамдары жана маданияты жөнүндө билимин аныктоо максатында жүргүзүлгөн ЭТ жана ТТ окуучулардын текшерүү этабында билимдеринин даражасы түрдүү болгонун көрсөттү.

2-таблица

Текшерүү этабында ЭТжана ТТ окуучулардын чет өлкөнүн маданияты боюнча билимин аныктоо анализи.

Деңгээлдер	Критерийлер (%) менен					
	Жомоктор		Майрамдар		Өлкө таануу	
	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ	ЭТ	ТТ
Төмөн	3 (10%)	10 (33%)	2 (7%)	5 (17%)	4 (13%)	19 (63%)
Орто	8 (27%)	16 (54%)	7 (23%)	14 (47%)	6 (20%)	8 (27%)
Жогору	19(63%)	4 (13%)	21(70%)	11 (36%)	20 (67%)	3 (10%)

Бул төмөнкүчө түшүндүрүлөт: ЭТ атайын программа боюнча “Англис тилдүү өлкөлөр” жана “Жомоктор” деген атайын бөлүмдөрдү камтыган кошумча билимдин мазмуну берилген.

“Майрамдар” блогунда ЭТ жана ТТ группалардын ортосунда кичинекей айырма бар, анткени, эки группа тең “Zabadoo!3” аттуу китеп боюнча окушкан. Бул китеп аркылуу окуучулар белгилүү англис майрамдар менен таанышышкан. Ошол эле мезгилде

кошумча блоктун программасы дагы Англия майрамдары жөнүндө көп маалыматтарды камтыйт [3].

Бул фактор ЭТ окуучулардын (70%) жана ТТ (36%) натыйжалардын ортосундагы айырма абдан чоң экениндигин көрсөттү.

Кайра жүргүзүлгөн диагностиканын натыйжалары боюнча ЭТ окуучуларда бир топ өсүү болгондугун көрүүгө болот. Чет өлкө жөнүндө кошумча материал-

дын англис тилди окутуу программасына киргизилиши окуучулардын түшүнүгүн кеңейтүүгө жана чет тилди үйрөнүүгө муктаждыгын арттырууга мүмкүнчүлүк түздү.

Бул болсо төмөнкүдөй натыйжа чыгарууга шарт түздү. Көп маданияттуу билим берүү боюнча иштелип чыккан кошумча блок программа окуучулардын көп маданияттуу түшүнүктөрүн өркүндөтүүгө жана чет тилде сүйлөө коркуусун азайтууга шарт түздү.

Берилген натыйжалар боюнча эксперименталдык ишти жүргүзгөндөн кийин ЭТ окуучулардын чет тилди үйрөнүүдө чыгармачыл умтулуусу сапаттык жактан абдан өзгөргөндүгүн байкоого болот.

Ал эми аныктоо этабындагы натыйжаларга таянсак, ЭТ жана ТТ төмөн, орто жана жогорку деңгээлдеринин ортосунда чоң айырмачылык байкалган эмес.

Көп маданияттуу билим берүү боюнча кошумча блоку киргизүүдөн кийинки билимдин эффективдүүлүгүн баалоодо төмөнкү жана жогорку деңгээлдеринин ортосунда чоң айырма бар экендиги байкалды.

2-таблицада берилген натыйжалар окуучулардын үч критерий боюнча өнүгүшүн көрсөтөт. Көп маданияттуу билим берүүнүн жогорку деңгээлин ЭТ дагы 72,3% окуучулар көрсөтүштү. Аныктоо этабында бул көрсөткүч 13% ды түзгөн. Орто деңгээлдин жалпы көрсөткүчтөрү да 17,6% болуп эксперименталдык ишинен кийин өзгөрүлдү. Бирок, экспериментке чейин анын көрсөткүчтөрү 41%ды түзгөн. Төмөнкү деңгээлдин жалпы көрсөткүчү 10%ды түздү. Аныктоо этабында 46% болгон.

3-таблица

ЭТ жана ТТ окуучулардын көп маданияттуу билим берүү боюнча деңгээлдеринин салыштырмалуу көрсөткүчтөрү.

Тайпалар	Деңгээлдер	Критерийлер, окуучулардын саны % дык катыш менен			
		Көп түрдүү маданияттар жөнүндө билими	Көп түрдүү маданиятта болгон мамилеси	Көп түрдүү маданиятта мамиле жасоо көндүм ээ болуусу	Орточо балл (% менен)
Эксперименталдык тайпа	Төмөнкү	19 (11,2 %)	17 (10%)	16 (9,4%)	17 (10%)
	Ортоңку	36 (21,1 %)	20 (11,7%)	34 (20%)	30 (17,6%)
	Жогорку	115 (67,7%)	133 (78,2%)	120 (70,6%)	123 (72,4%)
	Бардыгы	170 (100%)	170 (100%)	170 (100%)	170 (100%)
Текшерүүчү тайпа	Төмөнкү	74 (43,5 %)	69 (40,5%)	76 (44,7%)	73 (43%)
	Ортоңку	56 (33 %)	59 (34,7%)	49 (28,8%)	55 (32,3%)
	Жогорку	40 (23,5%)	42 (24,8 %)	45 (26,5%)	42 (24,7%)
	Бардыгы	170 (100%)	170 (100%)	170 (100%)	170 (100%)

Ошентип, эки деңгээлде өсүп-өнүгүү динамикасы байкалды. Бул болсо аткарылган иштин жакшы натыйжаларын чагылдырып турат.

Төмөнкү деңгээлдеги ЭТ окуучулардын 46%дан 10%га чейин азайышы байкалды. ТТ окуучулар болсо жалгыз гана “Zabadoo!3” (2004) китеп менен окушкан [3]. ЭТга караганда ТТда өзгөрүүлөр аз болду, анткени англис тилди салттуу жол менен окутуу окуучулар үчүн көп маданияттуу билим берүү максатына жетүү үчүн жакшы шарт түзгөн.

Муну төмөнкү тастыктаган натыйжалар көрсөтөт: окуучулардын көп маданияттуу билим берүү боюнча жогорку деңгээли менен 24,7%. Экспериментке чейин бул көрсөткүч 6% болгон.

Эксперименталдык иштен кийин орто деңгээл 32,3% түздү, экспериментке чейин 45% болгон. Ал эми төмөнкү деңгээл экспериментке чейин 49%, эксперименттен кийин 43 %ды түздү.

ЭТдагы оң көрсөткүчтөр төмөнкү себептерге байланыштуу деп ойлойбуз: окутуу процесси өспүрүмдөрдүн жалпы табигый өнүгүүсүнө таасир берген. Алар жалгыз физикалык жактан эмес, психологиялык, интеллектуалдык жактан да өнүгүп жаткан.

Кошумча билим алуунун негизинде окутууда окуучулардын көп маданияттуу дүйнөгө карата көз караштары өзгөрүп баштаган.

Эксперименттин жүргүзүлгөн убакыттын ичиндеги окуучулардын өнүгүшүнүн негизги себептеринин бири – чет тилди окутуу процессинде көп маданияттуу билим берүү боюнча педагогикалык шарттардын сакталышы жана атайын моделдин ишке ашырылышы эсептелет.

Сүрөттө чагылдырылган биринчи жана экинчи диагностиканын натыйжалары окутуу процессинде колдонулган педагогикалык моделдин педагогикалык шарттардын, кошумча билим программасынын эффективдүү болгонун тастыктайт. Иш жүзүндө изилдөө этабында төмөн, орто жана жогорку деңгээлдердин көрсөткүчтөрүнүн ортосунда айырмачылык анча билинбегени менен атайын текшерүү этабында төмөн жана жогорку деңгээлдерде чоң айырмачылык бар экендиги байкалды. Бул болсо чет тилди окутуу процессинде өспүрүмдөргө көп маданияттуу билим берүү боюнча жүргүзүлгөн эксперименталдык иштин натыйжалуу болгонун көрсөтөт.

Ошентип, англис тил боюнча негизги окутуу программасын көп маданияттуу билим берүү программасы менен толуктоо окутуу процессинде ар түрдүү методдордун, каражаттардын колдонулушу, атайын иштелип чыккан педагогикалык шарттардын сакталышы, сунушталып жаткан моделдин иштеши ЭТ окуучуларда төмөнкү касиеттерди өнүктүрүүгө шарт түздү: башка маданияттар жөнүндөгү билимдин кеңейиши, башка улуттун өкүлдөрүнө толеранттуу мамиле жасоонун туруктуу болушу, чет тилди үйрөнүүгө умтулуусунун күчөшүнө алып келди. Эксперименталдык иштин эффективдүүлүгүн тастыктаган негизги көрсөткүчтөр: башка маданияттардын өкүлдөрүнө толеранттуу мамиле жасаган өспүрүмдөрдүн санынын көбөйүшү, окуучулардын чет элдик маданияты жөнүндө түшүнүктөрү жогорку деңгээлге жетиши, окуучулардын чет тилди үйрөнүүнүн, чет элдик маданиятты үйрөнүүнүн негизги жолу катары кабыл алуусу.

Демек, өспүрүм курактагы окуучуларды англис тилин окутууда көп маданияттуулукка тарбиялоо боюнча түзүлгөн окуу программасы аркылуу уюштурулган көп маданияттуулукка тарбиялоо иштери коюлган максаттын жана милдеттердин негизинде иш

жүзүнө ашырылды жана натыйжалуу жыйынтыкталды. Ал эми, “Мектеп окуучуларды көп маданияттуулукка тарбиялоо” – деген окуу программасы жана “Мектеп окуучуларды көп маданияттуулукка тарбиялоо” – деген окуу-усулдук колдонмо англис тили мугалимдери үчүн кошумча окуу куралы катары окуучуларды көп түрдүү чөйрөдө ыңгайлашып жашоо үчүн көп маданияттуулукка тарбиялоо процессинде натыйжалуу пайдаланылат деген ишеним жаралды.

Адабияттар:

1. Асипова Н.А. Межкультурные коммуникации и поликультурное образование. - Бишкек, 2015.
2. Бакланов П.А. Приобщение студентов технических учебных заведений к мировой культуре в процессе изучения иностранного языка: дис. канд.пед.наук: 13.00.08. - Ульяновск, 2006.
3. Ким Н.П. Англис тили. 5-класстар үчүн окуу китеби. - Бишкек, 2004.
4. Ким Н.П. Англис тили. 6-класстар үчүн окуу китеби. - Бишкек, 2012.
5. Кыргыз Республикасында көп маданияттуу жана көп тилдүү билим берүү концепциясы. - Бишкек, 2009.
6. Юсупова А., Мараш-Оглы, А.Шакирова, Ж.Набиев. Англис тили. 7-класстар үчүн окуу китеби. - Бишкек, 2012.

Рецензент: к.пед.н., доцент Айдарова М.Д.